تیۆرەکانی فێربوون و فێرکردن

نظريات التعلم والتعليم

Learning and Teaching Theories

زانكۆی سەلاحەدین - هەولێر
Salahaddin University-Erbil

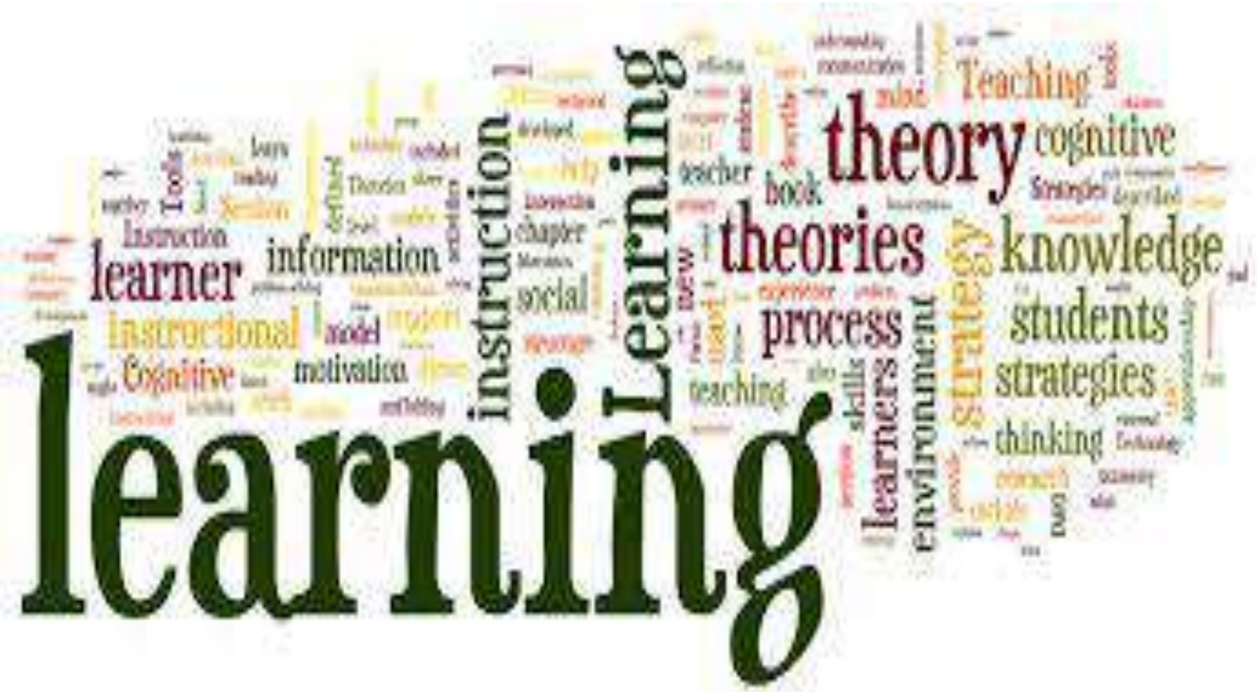

بەشی سێیەم:

تیۆرەکانی فێربوون و فێرکردن

مامۆستای بابەت: پ. ی. د. آراز حکیم رضا

araz.radha@su.edu.krd

تیۆرەکانی فێربوون و فێرکردن

بەشی سێیەم:

araz.radha@su.edu.krd

تیۆرەکانی فێربوون

- **قوتابخانەی یەکەم:** بریتییە لە قوتابخانەی ڕەفتارییەکان کە ئەم زانایانە پێشەوایەتی دەکەن: (پاڤلۆڤ، سورندایك، سکینەر، باندۆرا، هۆل، سپنس، چاسری ... هتد).
- **قوتابخانەی دووەم:** بریتییە لە قوتابخانەی مەعریفییەکان کە ئەم زانایانە پێشەوایەتی دەکەن: (ژان پیاژێ، کۆهلەر، لیڤین، تۆلمان، سیدنی بریسی ... هتد).

araz.radha@su.edu.krd

تیۆره ڕەفتارییەکان

قوتابخانەی یەکەم:

araz.radha@su.edu.krd

یەکەم: تیۆری مەرجی کلاسیکی پاڤلۆڤ (Classical conditioning)

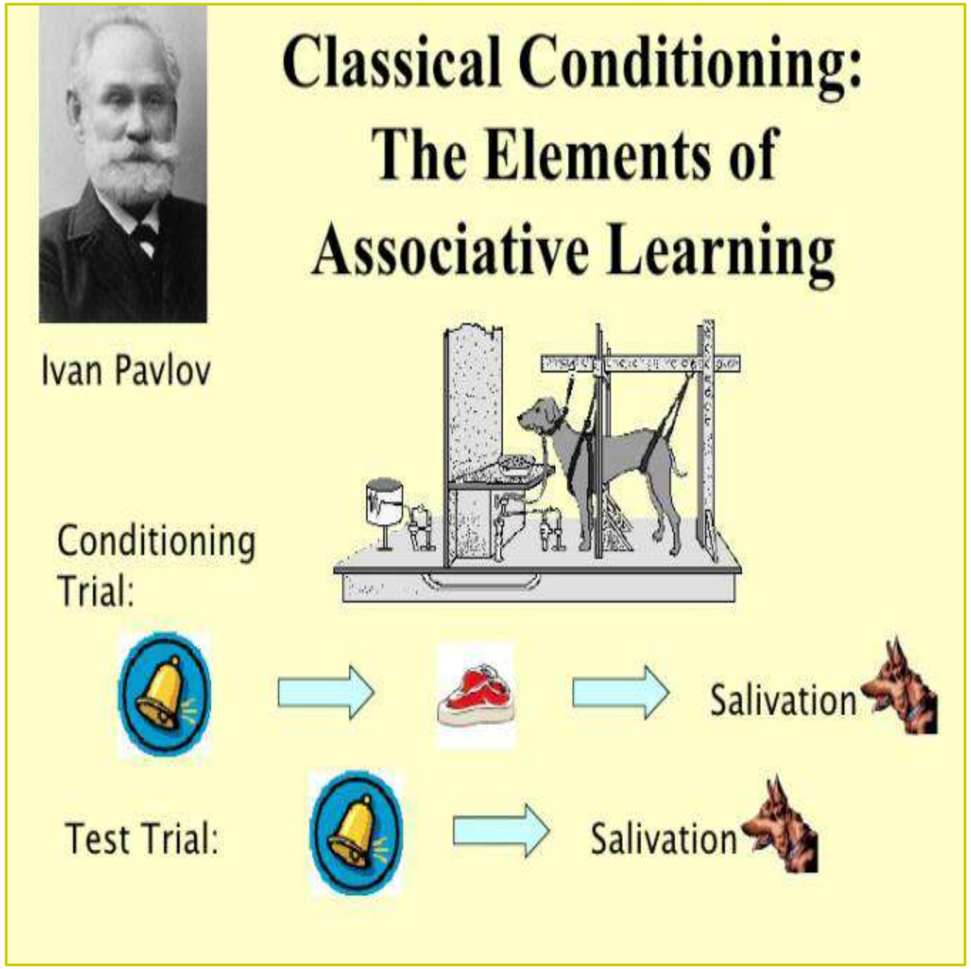

- زانای فسیۆلۆژی ڕوسیی (ئیڤان پیترۆڤیچ پاڤلۆڤ) لە ساڵی (1848) لە ڤۆلگا لەدایکبووە، لە ئەکادیمیای پزیشکی سەربازی مامۆستا بووە، تا ساڵی (1925) ئەندامی ئەکادیمیای زانستەکان بووە و خەڵاتی نۆبڵی وەرگرتووە لەسەر ئەو تاقیکردنەوە مەرجیانەی کە لەسەر ئاژەڵ ئەنجامیداوە. پاڤلۆڤ خاوەنی گەورەترین تیۆری فێربوونە لەجیهاندا، کە دوو دیوی هەیە، تیۆریەکەی بەکاردێت بۆ فێربوون لەلایەک، لەلایەکی تر بۆ شوشتنەوەی دەماغ و ڕەشکردنەوەی بیروباوەڕ و وەرە ڕووخاندنی دوژمن بەکاردێت. لە ساڵی (1936) کۆچی دوای کردووە.

araz.radha@su.edu.krd

پوختەی کارە ئەزموونیەکەی فێربوونی پاڤلۆڤ

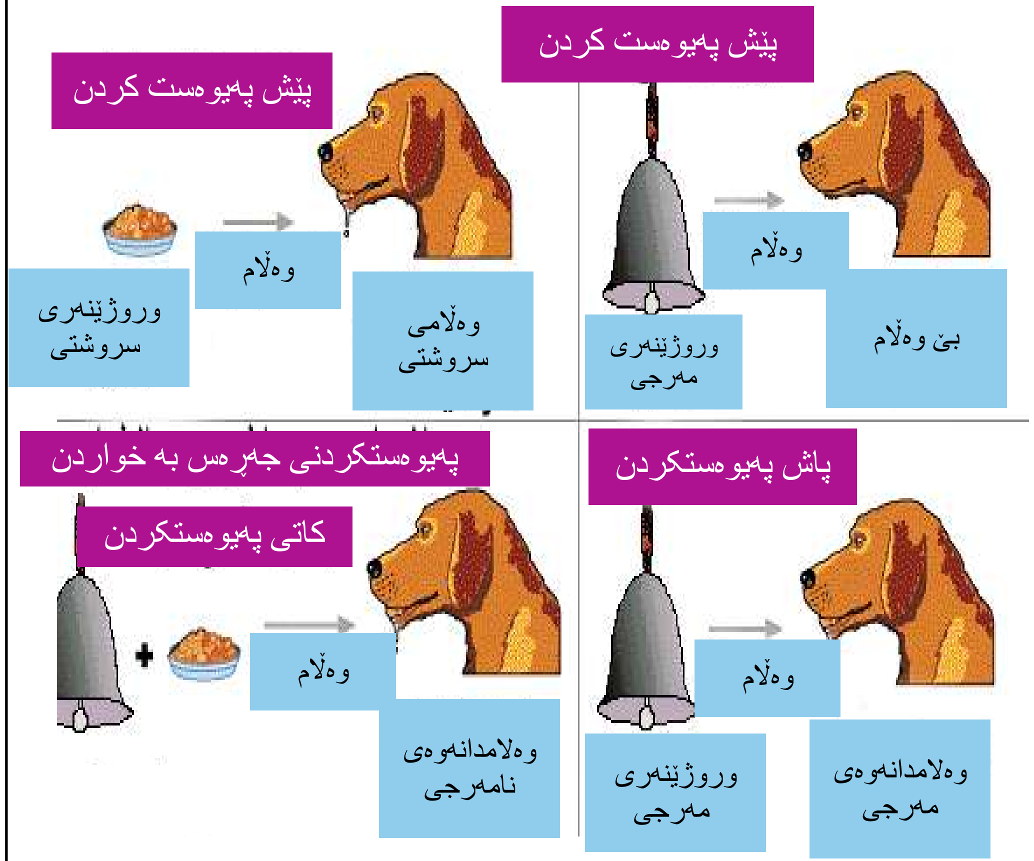

- لە یەکەم تاقیکردنەوەدا پاڤلۆڤ سەگێکی هێنا لە ژوورێك داینا کە هیچ وروژێنەرێکی دەرەکی لێنەبوو، سەگەکە لە حاڵەتی ئامادە باشیدا بوو، کاتێك خواردنی بۆ دەهێنا زەنگی لێدەدا بە چەند چرکەیەك پێش خواردنەکە، دوای ئەوە خواردنەکەی بۆ دەهێنا. چەند جارێك ئەو تاقیکردنەوەیەی دووبارەکردەوە تا سەگەکە گەیشتە ئەو تێگەیشتنەی کە پەیوەندیەك لە نێوان دووحاڵەتی جیاوازدا هەیە، پاڤلۆڤ تێبینی ئەوەی کرد کاتێك زەنگ لێدەدرێت لیك لە دەمی سەگەکە دەرژێت و هەمان ئەو لیکەیە کە بۆخواردن دەرژێت، لەگەڵ تێبینیکردنی ئەوەی کاتێك سەگەکە برسی بێت رێژەیەکی زیاتر لیك دەرژێت، واتە لەئامادەباشیدایە، زەنگەکە بووە هێمای وروژاندن و لیك بووە هێمای وەڵامدانەوە.
  - وروژاندنی سروشتی (خواردن): وەڵامدانەوەی سروشتی (لیك رژان).
  - وروژاندنی مەرجی (زەنگ) : وەڵامدانەوەی مەرجی (لیك رژان) .

araz.radha@su.edu.krd

یاساکانی فێربوونی مەرجی

Laws of conditional learning

1- **یاسای یەکجار:** پاڤلۆڤ لە تاقیکردنەوەکانی وروژێنەری سروشتی و مەرجی بەچەندجار دەخستەڕوو، بۆ ئەوەی فێربوونی مەرجی ڕوو بدات. بەڵام بۆی دەرکەوت هەندێکجار وەڵامدانەوەی مەرجی ڕوودەدات بەیەکجار لەکاتی ڕوودانی بە هاوشانی لەگەڵ وروژێنەری سروشتی، بەتایبەتی کاتێ ئەم وروژێنەرە هەڵچوونێکی توندی لەگەڵ دابێت. بۆ نموونە: ئەو منداڵەی دەستی بەئاگر دەسوتێت هەر شتێك ببینێت سەرچاوەی ئاگرێت لێی دەترسێت.

2- **یاسای پاڵپشتیکردن:** پاڵپشتی پەیوەندی نێوان وروژێنەری سروشتی و مەرجی بەهێز دەکات، وە هەرچەند ئەم پەیوەندیە بەهێزبێت تاك هەوڵدەدات ئەو وەڵامدانەوەیە فێربێت و وەریبگرێت. بۆ نموونە: لە تاقیکردنەوەی پاڤلۆڤ بوونی خواردن لەدوای زەنگەکە وای کرد وەڵامدانەوەی سەگەکە بۆ زەنگەکە بەهێزبێت.

3- **یاسای نەمان (کوژانەوە):** ئەم یاسایە پێچەوانەی یاسای پاڵپشتیکردنە، واتە ئەگەر هاتوو وروژێنەری مەرجی (زەنگ) بەردەوام دەرکەوت بەبێ ئەوەی وروژێنەری سروشتی (خواردن) بەدوایدا بێت، ئەوا وەڵامدانەوە بۆ وروژێنەری مەرجی نامێنێت و دەکوژێتەوە . بۆ نموونە: ئەگەر مامۆستا بەردەوام هەڕەشە لە قوتابی بکات بەسزادانی بەڵام هیچ سزای نەدات ئەوا قوتابی هیچ بەهایەکی بۆ هەڕەشەکانی مامۆستا لا نامێنێت.

araz.radha@su.edu.krd

4- یاسای گشتاندنی وروژێنەرەکان: واتە بوونەوەر (مرۆڤ یان ئاژەڵ) فێری وەڵامدانەوە بۆ چەند وروژێنەرێك دەبێت، ئەگەر هاتوو ئەو وروژێنەرانە بەیەکەوە بەهاوشانی لەگەڵ یەکتر هاتن. بۆ نموونە: ئەو منداڵەی لەلایەن پزیشك دەرزی لێدەدرێت لەهەموو کەسێك دەترسێت کە بەرگی سپی لەبەر بێت.

5- یاسای جیاکردنەوە: واتە بوونەوەر (مرۆڤ یان ئاژەڵ) فێری جیاکاری لە وەڵامدانەوەی بۆ وروژێنەرەکان دەبێت، ئەگەر هاتوو ئەو وروژێنەرە پاڵپشتی نەبوو. بۆ نموونە: پاڤلۆڤ لە تاقیکردنەوەکەی بینی سەگەکان وەڵامدانەوەیان بۆ دەنگەکان نامێنێت تەنها ئەو دەنگانە نەبێت کە خواردنی بەدوادا دێت، واتە سەگەکان لە تاقیکردنەوەی پاڤلۆڤ فێری جیاکردنەوەی دەنگەکان بوون.

6- یاسای بەدوادا هاتن: واتە بوونەوەر (مرۆڤ یان ئاژەڵ) وەڵامدانەوەکانی دەگوازێتەوە لە وروژێنەرێکی مەرجی بۆ وروژێنەرێکی تر و هەمان کاریگەری دەبێت و پاڤلۆڤ ناوی لێنا وەڵامدانەوەی (پلەی دووەم). بۆ نموونە: ئەو قوتابییەی لە لێدان دەترسێت، بوونی دار لە دەستی مامۆستا وای لێدەکات بترسێت و هەڕەشەکردنی مامۆستا بەلێدانی دیسان وای لێدەکات بترسێت و هەمان ئەزموونی تاڵ دووبارەبێتەوە.

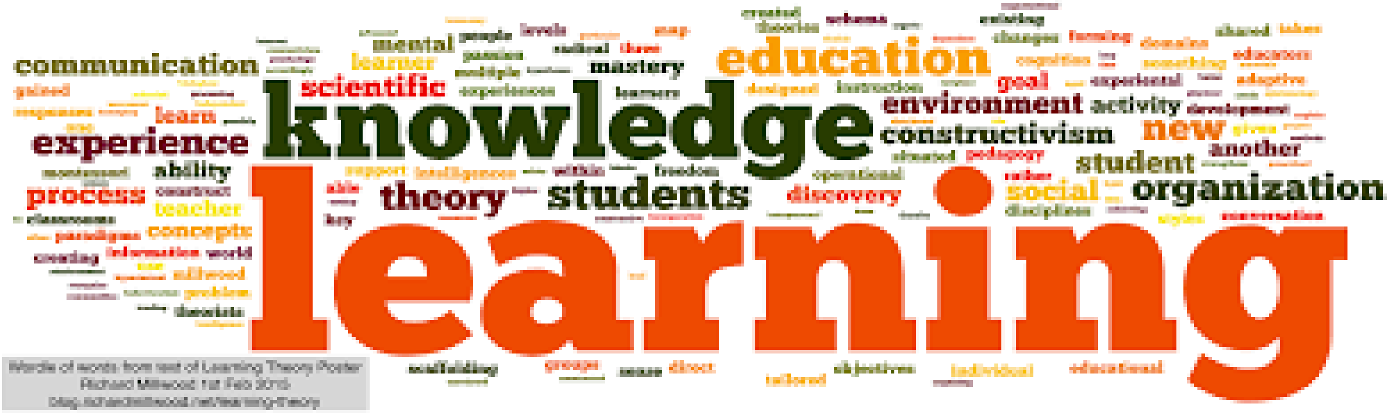

araz.radha@su.edu.krd

جێبەجێکردنی پەروەردەیی بۆ تیۆری فێربوونی مەرجی

1- وەرگرتنی ڕەفتار و فێربوون لەڕێگای مەشق و ڕاهێنان: واتە هەرچەندە مەشق و ڕاهێنان زیاتر بێت جۆری وەڵامدانەوە ڕاستەوخۆ و سەرکەوتوو دەبێت، وەکو ئاژەڵەکانی سێرك یاخود فێربوونی لێخوڕینی ئۆتۆمبێل لەڕێگای مەشقکردن.

2- پەیوەستکردن دەبێتە هۆی فێربوون: وەکو نووسینی وشەی (دار) لەسەر تەختە ڕەش و لەهەمان کات کێشانی وێنەی دار لە دۆخە سروشتییەکەی، ئەوا دەبێتە هۆی فێربوون، ئەگەر یەکێکیان لابەرین چ نووسین یا وێنەکە، ئەوا ئەوی تریان دەبێتە تەواوکاری بۆی، منداڵ لەیەك کات هەردووکیانی بەبیردێتەوە هەم دار بەشێوە سروشتییەکەی وەکو ڕووەك، هەم وشەی دار وەکو نووسین.

3- فێربوون لە ڕێگای پاداشت و سزا: وەکو یاسای کۆژانەوە (سزا) و یاسای پاڵپشتیکردن (پاداشت) کە هۆکارێکە بۆ فێربوون. ئاشکرایە کە پاداشت و سزای ماددی و مەعنەوی هەیە. پاداشتی ماددی وەکو بەخشینی دیاری و پێدانی پارە، بەڵام پاداشتی مەعنەوی وەکو دەستخۆشی و ئافەرین و پێداهەڵگوتن، لەولاشەوە سزای ماددی بریتییە لە لێدان و زیندانیکردن و نان لێبڕین، بەڵام سزای مەعنەوی وەکو جنێوپێدان و سوکایەتی پێکردن.

araz.radha@su.edu.krd

دووەم: فێربوون لە ڕێگای هەوڵدان و هەڵەکردن (سورندایك)

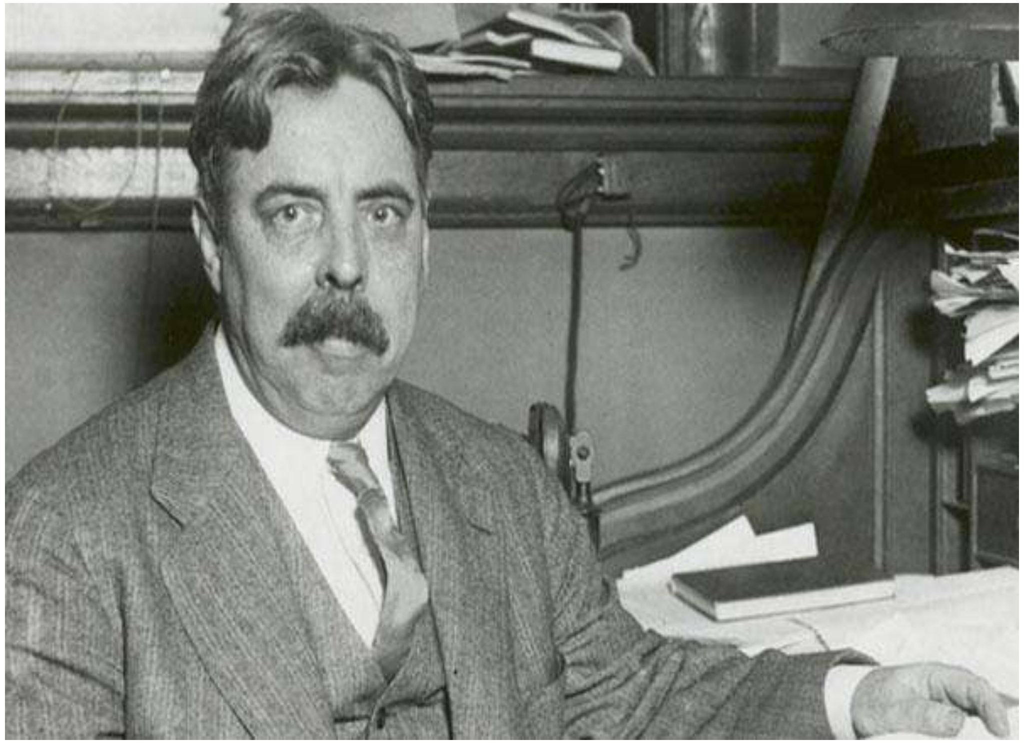

- ئیدوارد. ل. سورندایك (Edward L.Thorndike) لە ساڵی (1874) لە ئەمریکا لە دایك بووە، گەورەترین و دیارترین زانای دەروونی سەر بە ڕێبازی ڕەفتارییەکان بووە، لە ساڵی (1898) بۆ یەکەمجار تیۆرەکەی خۆی خستەڕوو، لەسەرەتادا زۆر دژایەتیان کرد، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نیو سەدە تیۆرەکەی سورندایك بۆ فێربوون شاسواری مەیدانی فێربوون بوو لە سەرتاسەری ئەمریکادا. لە ساڵی(1930) سورندایك پێداچوونەوەیەکی زانستی لەسەر بیردۆزەکەی (هەوڵدان و هەڵەکردن) کرد. لە ساڵی (1949) کۆچی دوایکردووە، بەڵام تیۆرەکەی بەهەموو جیهاندا بڵاوکرایەوە و بوو بەیەکێك لە جەمسەرە هەرە گرینگەکانی مەیدانی فێربوون.

araz.radha@su.edu.krd

پوختەی تاقیکردنەوەی (ئیدوارد سورندایك)

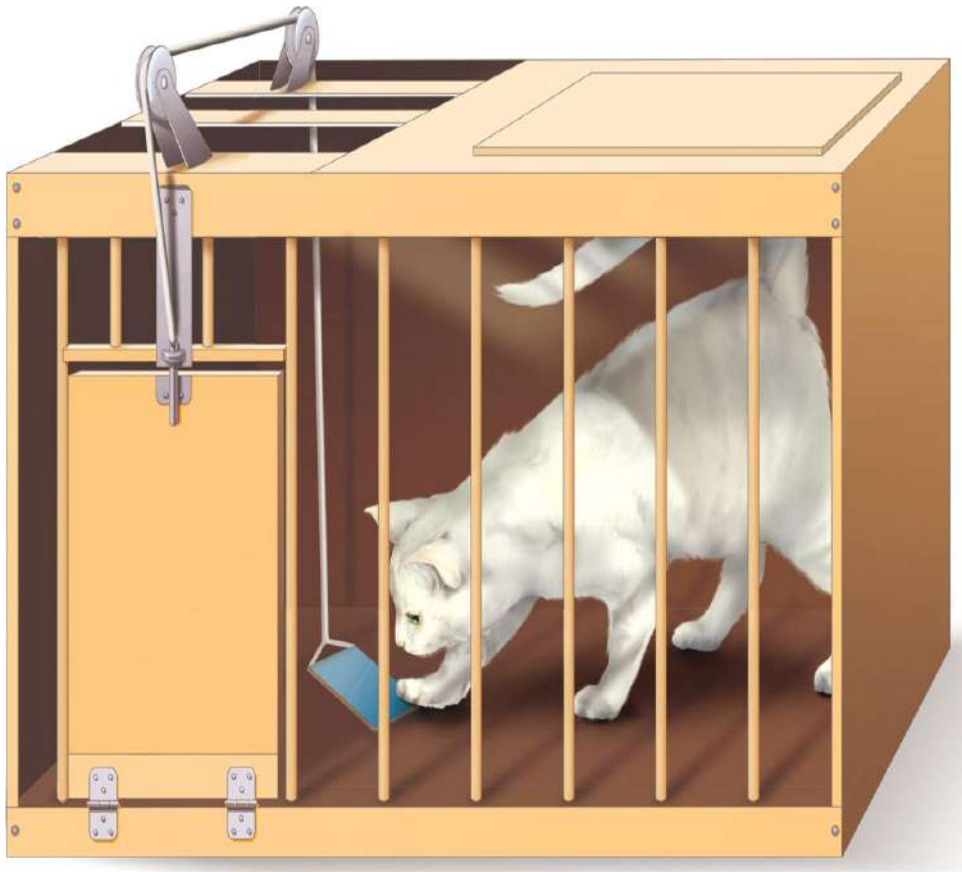

- سورندایك پشیلەیەکی برسی لەناو قەفەسێك دانا کە دەرگایەکی هەبوو بە دوگمە (قولاب) دەکرایەوە، لە دەرەوەی قەفەسەکە ماسییەکی سوورکراوەی دانا، کاتێك پشیلەکە چاوی بە ماسیەکە کەوت هەوڵی ئەوەیدا بگات پێی، چونکە پاڵنەرێکی هەبوو کە برسێتی بوو، بۆیە ڕاست و چەپ کەوتە جوڵانەوەی هەڕەمەکی بۆماوەیەکی درێژ کە (160) چرکە بوو، دواجار بەرێگای ڕێکەوت دەستی بەر قولابەکە کەوت، توانی دەرگاکە بکاتەوە و بێتە دەرەوە و خواردنە بخوات.
- سورندایك ئەم تاقیکردنەوەی چەندجارێك دووبارە دەکردەوە، تێبینی ئەوەی کرد کە چەند زیاتر تاقیکردنەوەکە دووبارە بکرێتەوە، هەڵە کەمتر دەبێت و جوڵەی هەڕەمەکی ڕێکخراوتر دەبێت، واتە زیاتر پەیوەندی دروست دەبێت لە نێوان قولابەکە و هاتنەدەرەوە لە هزری پشیلەکەدا.

araz.radha@su.edu.krd

لەتاقیکردنەوەکەی (سورندایك) سێ کردار لەئەنجامی دووبارەکردنەوە دروست دەبێت:

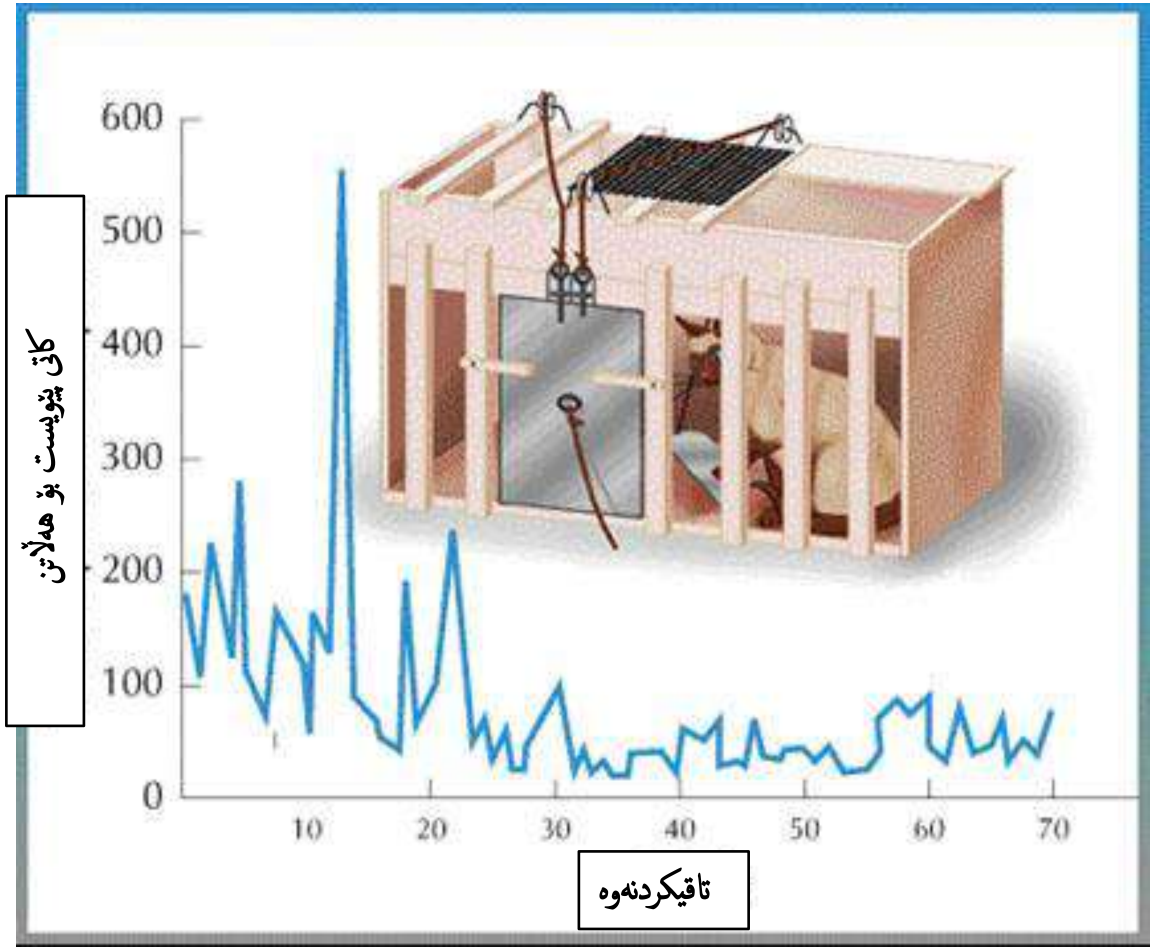

یەکەم: لە دووبارەکردنەوەدا ئامانج نزیکتر دەبێت و هەڵەکردن کەمتر دەبێتەوە.

دووەم: جووڵەی هەڕەمەکی کەمتر دەبێت و جووڵەکان ڕێکخراو تر دەبێت، کاتیش بەفیڕۆ ناچێت.

سێیەم: سەرهەڵدانی پەیوەندی لە نێوان دوو شتی لێك دوور وەکو جووڵانەوە و کردنەوەی دەرگا لە هزری پشیلەکەدا.

araz.radha@su.edu.krd

یاساکانی فێربوون لای سورندایك

1- **یاسای ئامادەباشی:** یاسای ئامادەباشی جەخت لەسەر پاڵنەر دەکاتەوە، واتە ئەگەر بوونەوەر لە ئامادەباشیدا بێت بۆ ئەوەی ڕەفتارێك ئەنجام بدات و ئەنجامیشیدا، ئەوا وای لێدەکات هەست بەئارامی و خۆشی بکات، بەڵام ئەگەر بوونەوەر لەئامادەباشیدا بێت بۆ ئەوەی ڕەفتارێك ئەنجام بدات بەڵام نەیتوانی ئەنجامی بدات ئەوا وای لێدێت هەست بە نیگەرانی و نارەحەتی بکات، وە ئەگەر ئامادەباشی نەبێت بۆ ئەوەی ڕەفتارێك ئەنجام بدات و ئەنجامیشی بدات ئەوا وای لێدەکات هەست بە نائاسوودەیی بکات.

2- **یاسای دووبارەکردنەوە:** دووبارەکردنەوە ڕەنگدانەوەی هێزی پەیوەندییە لە نێوان وروژێنەر و وەڵامدانەوە، دووبارەنەکردنەوە وەڵامدانەوە لاواز دەکات، واتە فێربوون لەڕێگای دووبارەکردنەوە بەهێز دەبێت. لە دەرئەنجامی ئەم یاسایە یاسای بەکارهێنان دەرکەوت کە بریتی بوو لە (هەرچەند ژمارەی دووبارەکردنەوەکان زیاد بوو هێزی پەیوەندی زیاتر دەبێت و هەرچەند ژمارەی دووبارەکردنەوەکان کەمتر بوو هێزی پەیوەندی لاواز دەبێت).

3- **یاسای کاریگەری:** یاسای کاریگەری ئاماژە بەوە دەکات کە پەیوەندی نێوان وروژێنەر و وەڵامدانەوە بەهێز دەبێت ئەگەر هات و ئەم پەیوەندییە حاڵەتێکی دڵخۆشی و ڕازیبوونی بەدواداهات، بە پێچەوانەش ڕاستە، واتە هێزی پەیوەندی پەیوەستە بە دەرئەنجامی کارەکان و ئەوحاڵەتەی کە لێی دروست دەبێت، بۆنموونە: کاتێك مامۆستا پرسیارێك ئاراستەی قوتابیان دەکات و قوتابیەك وەڵام دەداتەوە، ئەگەر مامۆستا گوتی وەڵامەکەت ڕاستە ئەوکات قوتابییەکە هەست بەدڵخۆشی دەکات و ئەو وەڵامەی لەلا دەچەسپێت. بەپێچەوانەوە کاتێك مامۆستا دەڵێت نەخێر وەڵامەکەت هەڵەیە، ئەوکات قوتابییەکە هەست بە نارەحەتی دەکات و پەیوەندی لەنێوان وەڵامەکە و پرسیار نامێنێت. لەدوای چەندین توێژینەوە سورندایك چەند گۆڕانکارییەکی لەیاسای کاریگەری کرد لەوانە: (کاریگەری سزادان یەکسان نییە بەکاریگەری پاداشت، بەڵکو پاداشت کاریگەری زۆر زیاترە لەسزادان).

araz.radha@su.edu.krd

بنچینەی پەروەردە لای سورندایك

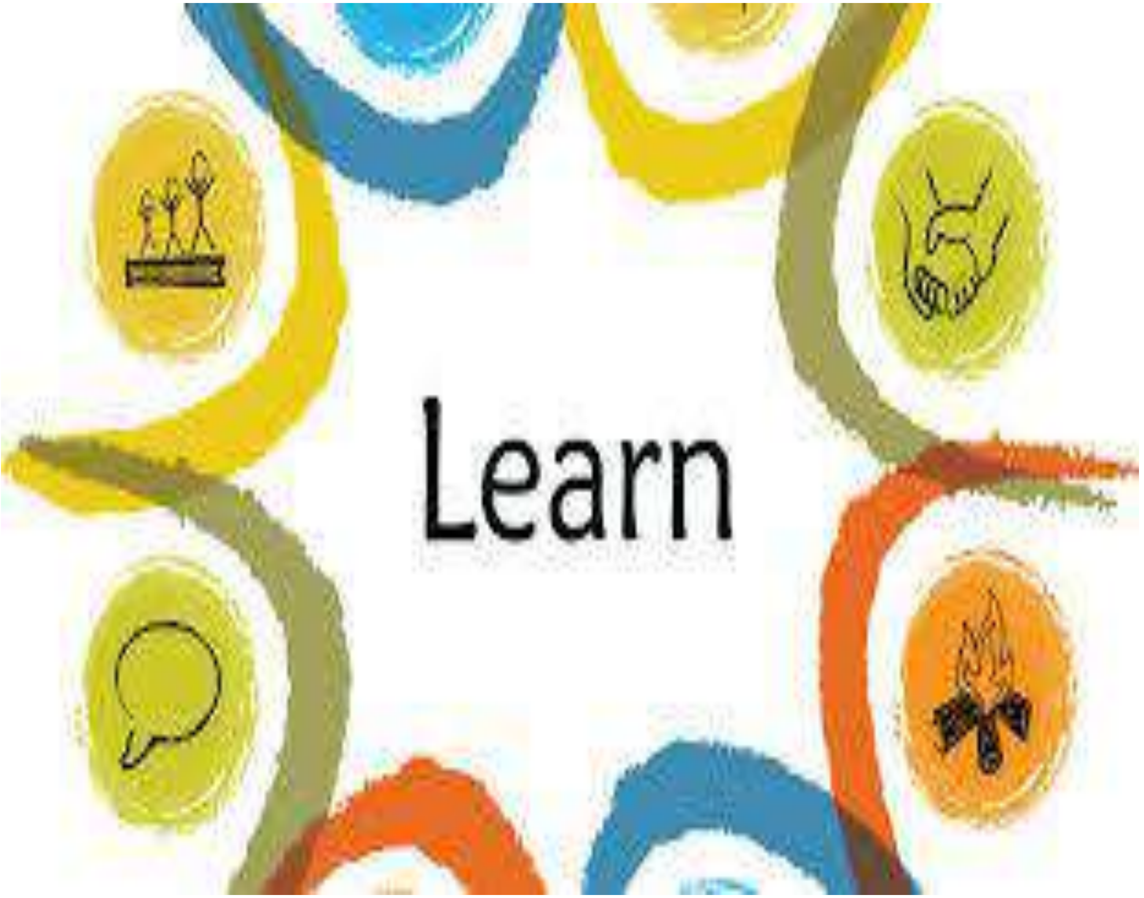

1. فێربوون بەهۆی تاقیکردنەوە و هەوڵدان و گەڕان بۆ ئەوەی شتی نوێ بدۆزینەوە.
2. هەڵبژاردنی وەڵامدانەوەی گونجاو لە کەمترین کات.
3. پێداچوونەوە و زاڵبوون بەسەر هەڵەکان بەهۆی دووبارەکردنەوەی کەمکردنەوەی کاتی دیاریکراو.
4. بایەخدان بە چاککردن و هاندانی قوتابی لە ڕێگای پاداشتکردن.
5. نزیکردنەوەی هەڵوێستی فێرکردن لەحەزی قوتابی بۆ تێربوونی پێداویستیەکانی ڕۆژانەی کەبابەتی وانە ببێتە جێگای بایەخی قوتابی .

araz.radha@su.edu.krd

قوتابخانەی دووەم:

تیۆری فێربوونی کۆمەڵایەتی

araz.radha@su.edu.krd

فێربوون لەڕێگای تێبینیکردن و بینین (باندۆرا)

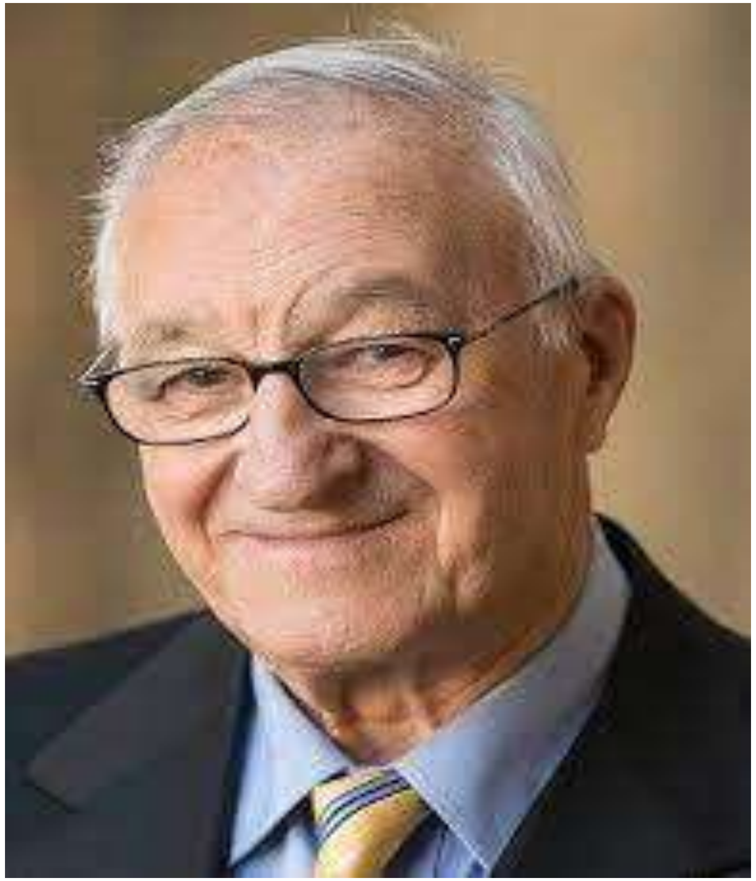

- ئەلبێرت باندۆرا (Albert Bandura) لە (1925) لە شارۆچکەی (موندار) لە کەنەدا لەدایکبووە، مامۆستای بەشی دەروونزانی زانکۆی ستانفۆرد بوو، خاوەنی چەندین بیردۆزی گرنگە لە بواری فێربوون و دەروونزانی کۆمەڵایەتی، لە ساڵی (2002) بە چوارەم کاریگەرترین زانای جیهانی دانرا. ناوبراو لە ساڵی (2021) لە تەمەنی (95) ساڵیدا کۆچی دوایي کرد.

araz.radha@su.edu.krd

بنەما و پێکهاتەی سەرەکی تیۆری باندۆرا:

ڕەفتار

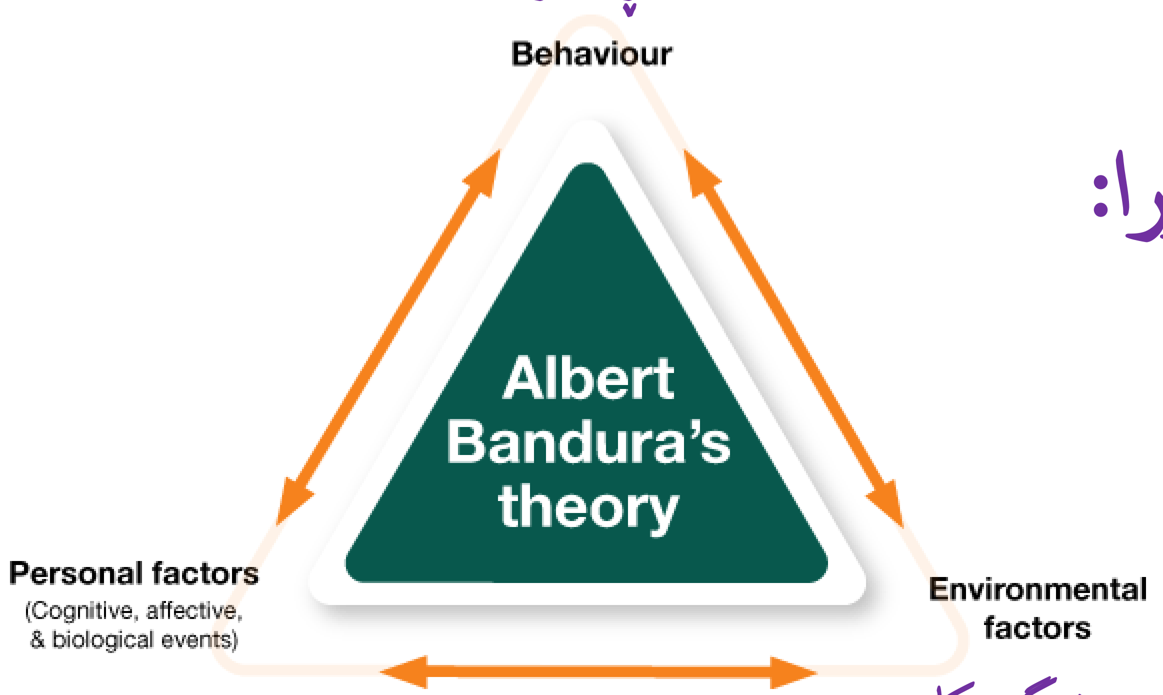

فاکتەرە کەسییەکان

(مەعریفە، سۆزداری و ڕووداوە بایۆلۆژییەکان)

فاکتەرە ژینگەییەکان

araz.radha@su.edu.krd

پوختەی تاقیکردنەوەی باندۆرا لەسەر فێربوون

- باندۆرا منداڵانی یەکێك لەباخچەی ساوایانی دابەشی سەر پێنج گروپی ئەزموونی کرد، کە هەریەکە ڕووبەڕووی چەند دیمەنێکی جیاوازبوونەوە لەڕێگای بینینەوە، بەم شێوەیەی خوارەوە:

گروپی یەکەم: لەڕێگای سایکۆدراما بەشێوەیەکی زیندوو چەند کەسانێکیان بینی شەڕیان دەکرد و توندوتیژیان دەنواند.

گروپی دووەم: هەمان دیمەنی توندوتیژیان بینی بەڵام لەڕێگای فیلمی سینەمايي.

گروپی سێیەم: بەهەمان شێوە دیمەنی توندوتیژیان بینی بەڵام لەڕێگای فیلمی کارتۆن.

گروپی چوارەم: وەکو خۆیان مانەوە هیچ دیمەنێکی توندوتیژیان نەبینی.

گروپی پێنجەم: دیمەنێکی ڕۆمانسیانەی مرۆڤایەتی و ئاشتیان بینی.

- دوای ئەوە هەموو منداڵەکان لە ژوورێکی پەنجەرەدار تەماشای ڕەفتاری وەڵامدراوەی منداڵەکان کرا، لەگەڵ تۆمارکردنی حاڵەتی وەڵامدانەوەی دژایەتی جەستەيي و زمانی کە منداڵەکان بەکاریان دەهێنا و دوای تەواوبوونی دیمەنەکان و دوای دەرهێنانی ناوەندی ژمێری باندۆرا گەیشتە ئەم دەرئەنجامانە:

araz.radha@su.edu.krd

ئەنجامی تاقیکردنەوەکەی باندۆرا

- باندۆرا بۆی دەرکەوت کە گروپی یەکەم (183) وەڵامدانەوەی دژواریان لەگەڵ یەکتر هەبوو، گروپی دووەم (92) وەڵامدانەوەی دژوار، گروپی سێیەم (198) وەڵامدانەوە، چوارەم (52) وەڵامدانەوە و گروپی پێنجەمیش (42) وەڵامدانەوە. دەرکەوت ئەو گروپە منداڵانەی کە لەڕێگای فیلمی کارتۆن تەماشای توندوتیژی دەکەن، ئەوا زیاترین وەڵامدانەوەی ناوەندی ژمێری دژواریان هەیە، گروپی پێنجەم کەوا دیمەنی ئاشتییان بینی، دەرکەوت ئەوانەی غەریزەی شەڕانگێزیان هەیە دووچاری کۆژانەوە هاتبوون، زیاتر وەڵامدانەوەی هێمنیان بەکاردەهێنا. بەپێی بۆچوونی باندۆرا تاك لەژینگەی دەوروبەریدا دەتوانێت لەڕێگای هەستەوەرەکانی زۆرشت فێربێت، بەهۆی دووبارەکردنەوە و لاساییکردنەوەی ڕەفتارەکان، بەڵام لەکاتی گواستنەوەدا، واتە لە سروشتەوە تاوەکو تاك، لەو ماوەیەدا گۆڕانکاری بەسەردا دێت و دەتوانێت دیمەنەکان بەپێی تێگەیشتنی خۆی و توانستی عەقڵی خۆی دووبارەیان بکاتەوە.

araz.radha@su.edu.krd

باندۆرا سێ تەوەری بۆ فێربوون لەڕێگای تێبینیکردن دیاریکرد:

1) **فێربوونی وەڵامدانەوەی نوێ:** مرۆڤ دەتوانێت ڕەفتاری نوێ فێربێت لەڕێگای بینین و تێبینیکردنی ڕەفتاری کەسانی دیکە. بۆ نموونە: منداڵ سەیری مامۆستا دەکات کاتێك لەسەر تەختە شت دەنووسێت، ئەویش هەوڵی ئەوە دەدات بەهەمان شێوەی مامۆستا فێربێت و بنوسێت.

2) **کۆژانەوە و ڕزگاربوون لە هەڵوێستی فێربوون:** کاتێك منداڵ تێبینی هەندێك کەس دەکات، ڕەنگە ببێتە هۆی کوژانەوە و وازهێنان لەو ڕەوشتە. بۆ نموونە: کاتێك مامۆستا سزای قوتابیەك دەدات، هەموو قوتابیەکان واز لەو ڕەفتارە دەهێنن کە بووەتە هۆی سزادانی قوتابیەکە.

3) **ئاسانکردن:** واتە پرۆسەی تێبینیکردن یارمەتی سەرهەڵدانی هەندێك وەڵامدانەوەی تاك دەدات کەوا ڕێگا خۆشکەرە لەبەردەم فێربوون یا بینین و بیرهاتنەوەشمان ئاسان دەکات تا سوود لە شارەزایی کەڵەکەبووی خۆمان وەربگرین. بۆ نموونە: زۆرجار قوتابی شت فێر دەبێت بەڵام لەبەر ئەوەی بەکاری ناهێنێت لەبیری دەچێتەوە، بەڵام بەهۆی بینینی دیمەنێك یان تێبینی کردنی کەسانی تر، ئەوا ڕەوشتەکە دووبارە دەکاتەوە و بەبیری دێتەوە.

araz.radha@su.edu.krd

قوتابخانەی سێیەم:

تیۆرە مەعریفییەکان

araz.radha@su.edu.krd

تیۆره مه‌عریفیه‌كان بۆ فێربوون

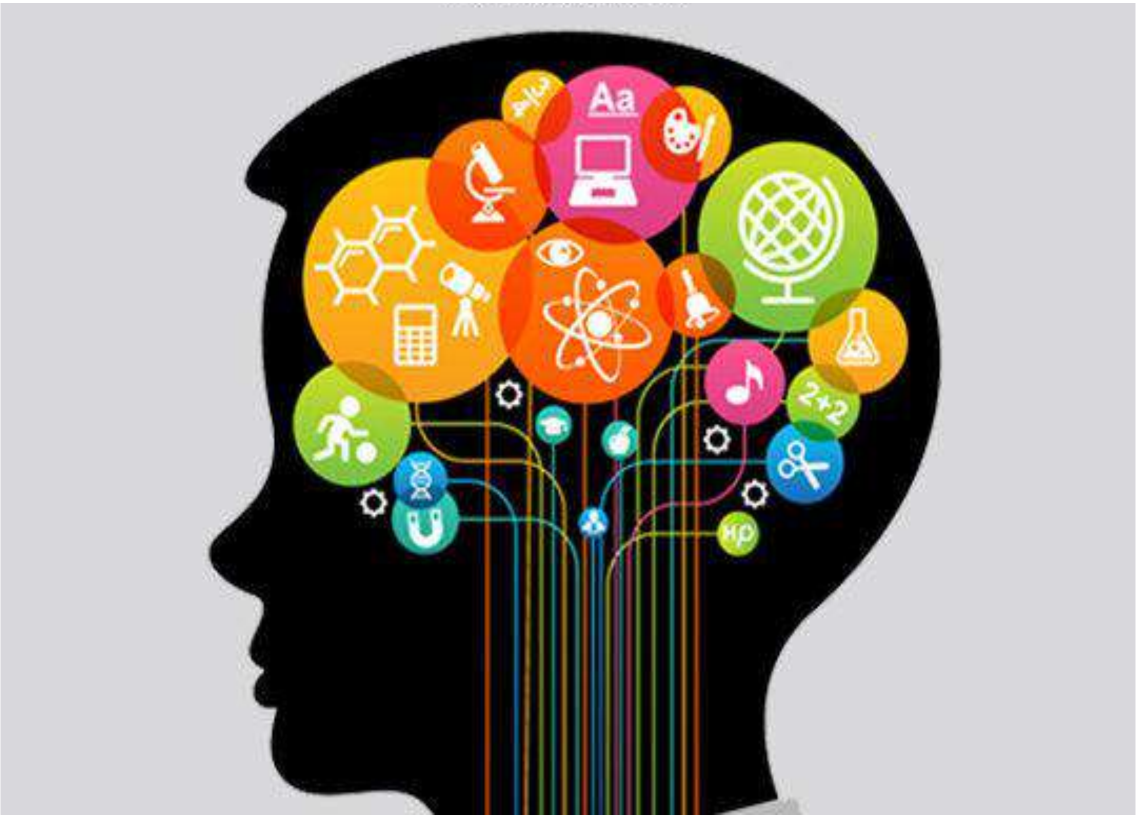

- تیۆره مه‌عریفیه‌كان گرنگیه‌كی تایبه‌ت ده‌ده‌ن به سه‌رچاوه مه‌عریفییه‌كان له پرۆسه‌ی فێربوون وه‌ك (به‌ئاگایي، درككردن، تێگه‌یشتن، بیر و شێوازی مامه‌ڵه‌كردن له‌گه‌ڵ زانیارییه‌كان).
- ئه‌م تیۆره پێی وایه درككردنی تاك به‌و زانیاریانه‌ی كه فێری ده‌بێت و شێوازی وه‌رگرتنی زانیارییه‌كان چالاكی تاك بۆ فێربوون زیاتر ده‌كات.

araz.radha@su.edu.krd

یەکەم: تیۆری زانا کۆهلەر

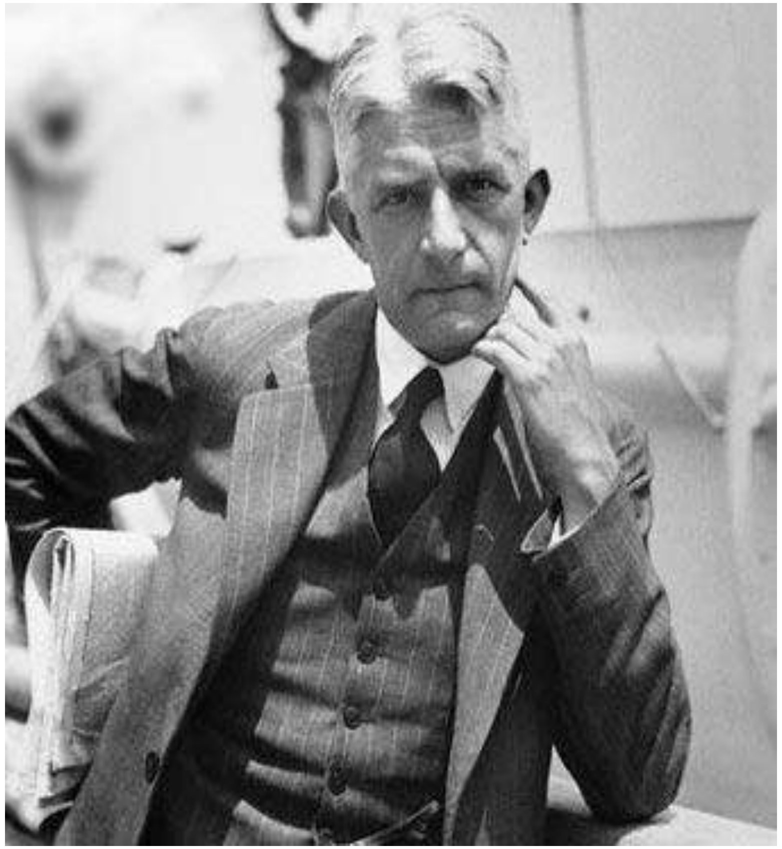

- کۆهلەر لە شاری تالین لە ئیستۆنیا لە (1887) لەدایك و باوکێکی ئەڵمانی لەدایك بووە، کاتێك کۆهلەر دەگاتە تەمەنی (6) ساڵان خانەوادەکەی کۆچ دەکەن بۆ ئەڵمانیا، وە لە ساڵی (1909) لە زانکۆی بەرلین بەشی دەروونزانی تەواوکردوە، ناوبراو لەماوەی ژیانی ئەکادیمی خۆی بەرپرسی چەندین سەنتەری توێژینەوەی زانستی بووە و بە خاوەنی تیۆری تێژبینی (إستبصار) دادەنرێت کە بەواتای (لێکدانەوەی بابەتەکان بەچاوی عەقڵ) دێت. کۆهلەر لە ساڵی (1967) لە ئەمریکا کۆچی دوای کردووە.

araz.radha@su.edu.krd

پوختەی تیۆرەکەی کۆهلەر

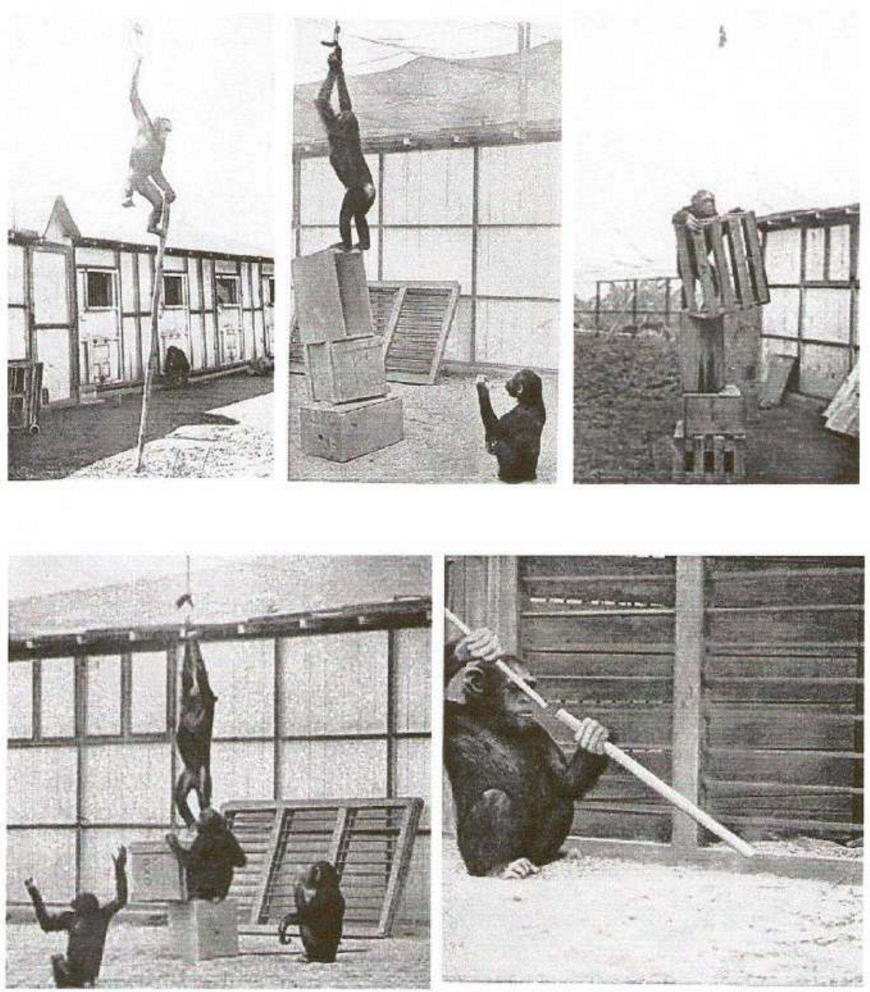

- کۆهلەر مەیمونێکی برسی لەناو قەفەسێك دانا و لەپاشان دوو داری جیاواز کە یەکیان کورت و ئەوی تر درێژ لەناو قەفەسەکە دانا، پاشان چەند مۆزێکی لە دەرەوەی قەفەسەکە دانا. جاری یەکەم مەیمونەکە دارە کورتەکەی بەکارهێنا و ڕاستەوخۆ مۆزەکەی زۆر بەئاسانی هێنا. ئەمجارە کۆهلەر مۆزەکەی دوورخستەوە، مەیمونەکە دیسان دارە کورتەکەی بەکارهێنایەوە، بەڵام نەگەیشتە ئامانج و ناچار سەیری دارە درێژەکەی کرد، هەستی بەجیاوازی هەردوو دارەکە کرد و ئینجا دارە درێژەکەی بەکارهێنا و بەئاسانی توانی مۆزەکە بەدەست بهێنێت. دووبارە کۆهلەر مۆزەکەی دوورتر خستەوە دوای ماندووبونێکی زۆر نەیتوانی بەهیچ کام لەدارەکان مۆزەکە بۆلای خۆی ڕاکێشێت، بە ناچاری یاری بە دارەکان دەکرد لەپڕ بیرۆکەی تێك هەڵکێشانی هەردوو دارەکەی بۆهات و توانی تێکیان هەڵکێشێت و مۆزەکە بۆ ناو قەفەسەکە ڕاکێشێت. کۆهلەر چەند جارێك ئەم تاقیکردنەوەی دووبارە دەکردەوە هەمان ئەنجامی هەبوو. واتە مەیمونەکە درکی بەوە کرد پەیوەندی هەیە لەنێوان تێکخستنی دارەکان و گەیشتن بە ئامانج (خواردن).

araz.radha@su.edu.krd

لەڕووی کردارییەوە تاقیکردنەوەکانی کۆهلەر چەندین دەرئەنجامی لێکەوتەوە:

1) پرۆسەی فێربوون لەڕێگای توانای درککردنی (مرۆڤ یان ئاژەڵ) دەبێت. ئەم پرۆسەیە کۆهلەر ناوی نا تێژبینی (Insightful) یان (إستبصار). لەم پرۆسەیەدا مرۆڤ پشت دەبەستێت بە دووبارە ڕێکخستنەوەی پێکهاتەکانی درککردنی بارودۆخەکان بۆئەوەی کێشەکانی چارەسەربکات و گشتاندن بۆ هەنگاوەکانی چارەسەرکردنی بکات.

2) دووبارە ڕێکخستنەوەی درککردن واتای کاری نوێ دەبەخشێت. بۆ نموونە: ئەو مەیمونەی گەیشتە دەرئەنجام لەڕێگای تێکهەڵکێشانی دارەکان ئەم شێوازە لە چارەسەرکردنی بۆ کێشەکان گواستەوە بۆ بارودۆخەکانی تر وەك دانانی سندوقەکان لەسەر یەکتر بۆگەیشتن بە مۆزەکە.

3) چارەسەرکردنی کێشەکان بەشێوەیەکی لەناکاو نەبووە، بەڵکو چەند کاتێکی پێویست بووە بۆئەوەی دووبارە بارودۆخەکان هەڵسەنگێنێت و پەیوەندی هزری لەنێوان بارودۆخەکان بدۆزێتەوە، تا لەکۆتایدا چارەسەرێکی گونجاوی بۆکێشەکە دۆزیەوە.

4) مەیمونەکان لەتاقیکردنەوەکەدا بەئازادی کاریان دەکرد و چالاکبوون بۆ دۆزینەوەی چارەسەر بۆ کێشەکە.

araz.radha@su.edu.krd

بنەماو مەرجەکانی فێربوون لەڕێگای تیژبینی (إستبصار)

1) ئەو کێشەی خراوەتە ڕوو دەبێ هاوتا بێت لەگەڵ گەشەی جەستەیي بونەوەر، تا بتوانێت مامەڵەی گونجاوی لەگەڵدا بکات.

2) هەرچەند بوونەوەر لە ڕووی عەقڵییەوە پێشکەوتوتر بێت، ئەوا توانای ڕێکخستن و درککردنی بەهێزتر دەبێت بۆ وروووژێنەرەکان و توانای فێربوونی زیاتر دەبێت.

3) هەبوونی هەموو توخمە پێویستەکانی فێربوون، بۆنموونە: لە تاقیکردنەوەی کۆهلەر دار وەک (ئامراز) بوونی هەبوو، خواردن وەک (ئامانج) بوونی هەبوو، برسێتی وەک (پاڵنەر) بوونی هەبوو. واتە ئەگەر یەکێك لەومەرجانە نەبێت ئەوا پرۆسەی فێربوون ڕوونادات.

4) بۆ ئەوەی مرۆڤ بگاتە چارەسەری کێشەکانی پێویستە سوود لە ئەزموونەکانی پێشوتری وەربگرێت.

araz.radha@su.edu.krd

دووەم: تیۆری سیدنی پرێسی (Sidney l. Pressey)

- سیدنی پرێسی لە ساڵی (1888) لەشاری نیۆرك لەدایك بووە، بۆ ماوەی چەندین ساڵ لە زانکۆی ئۆهایۆی ئەمریکی وەکو پرۆفیسۆر لە بواری دەروونزانی پەروەردەیي کاری کردووە و خاوەنی تیۆری (فێربوونی بەرنامەکراو و (خود فێرکردنە)، ناوبراو لە ساڵی (1959) خانەنشین دەبێت و لە ساڵی (1979) کۆچی دوایي دەکات.

araz.radha@su.edu.krd

پوختەی تیۆرەکەی سیدنی پرێسی

- ئەم تیۆرە گونجانی پرۆسەی خوێندنە لەگەڵ ڕەوتی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا، واتە بە تەکنەلۆژیکردنی پرۆسەی خوێندنە لەژێر دروشمی (زۆرترین زانیاری لەکەمترین کاتدا فێربیین)، کە بۆیەکەمجار لە ساڵی (1924) لە زانکۆی ئۆهایۆ لە بواری تاقیکردنەوەدا جێبەجێکرا، ئەویش لەسەر ئامێری چاپی شاشەدار بوو، کە قوتابیان کۆمەڵێك پرسیاریان بۆ دانرابوو، وەڵامەکانیش بە (بەڵێ) یان (نەخێر) بوو، ئەگەر پرسیارەکە بەدروستی وەڵام درابایەوە، ئەوا یەکسەر پرسیاری دووەم دەهات، بەڵام ئەگەر بە (هەڵە) وەڵامدرابایەوە ئەوا پرسیاری دووەم نەدەهات، ئەمە وەکو ئەزموونێکی سادە و سەرەتایی بوو لەوکاتەدا بۆ جێبەجێکردنی تەکنەلۆژیا بوو لە بواری خوێندن کە سەرکەوتنێکی گەورەی بەدەستهێنا.

araz.radha@su.edu.krd

فێربوونی بەرنامەکراو (خودکار)

- ئەم ڕێگایە پێی دەوترێت (مامۆستای خودی)، ڕەنگە ئەم مامۆستایە شریتی کاسێت و ڤیدیۆ و سی دی و کتێبی پی دی ئێف بێت. وە ئەم ڕێگایە بۆ هەموو تەمەنێك دەبێت و گونجاوە هەر لە باخچەی ساوایان تا زانکۆ و فێربوونی گەوران و چالاکی تر، هەروەک فێربوونێکی هەمەلایەن و گشتییە، وەکو بەرنامەی پیشەیي، فکری، ژمێریاری و خوێندنی کەسانی خاوەن پێویستی تایبەت. لەهەمان کات دوای ئەوەی قوتابی بەم ڕێگایە دەخوێنێ پاشان دەتوانێت خۆی هەڵسەنگاندن بۆ خۆی بکات.

araz.radha@su.edu.krd

گرنگترین بنچینەکانی فێربوونی بەرنامەکراو

1) ئەم ڕێگایە هاندەرێکە بۆ فێربوون و بوارێکی فراوان بۆ قوتابیان دەڕەخسێنێ تاوەکو بەخودی خۆیان خۆیان فێربکەن بێ ئەوەی پشت بەکەسی تر ببەستن.

2) ئەم شێوازە لەگەڵ خێرایي قوتابی دەگونجێت و کاریگەری وەکو پتەوکردن لای قوتابی دەمێنێتەوە.

3) فێربوونی بەرنامەکراو ڕەچاوی جیاوازی تاکایەتی دەکات لە نێوان قوتابیان لە نەخشەدانان و بەرنامەی فێربووندا.

4) فێربوون و هەزمکردنی هەموو هەنگاوەکانی فێربوون لەلایەن قوتابی بۆ بەدەستهێنانی ئامانجی کۆتاییە، چونکە تا وەڵامی ڕاست بەدەست نەهێنێ، ئەوا هەنگاوی دووەم دەست پێناکات.

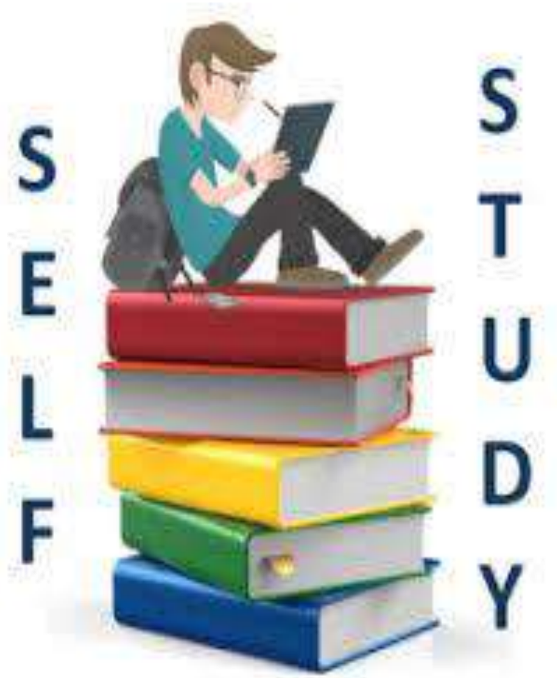

araz.radha@su.edu.krd

لایەنە ئەرێنی و نەرێنییەکانی خود فێرکردن

لایەنە ئەرێنییەکان:

1) ئەم جۆرە خوێندنە خەرجی زۆر کەمە، تەنها چەند سی دی و کاسێتێکی دەوێ، یاخود کۆمپیوتەرێکی بەستراو بە هێڵی ئەنتەرنێت.

2) فێرخواز سەربەستیەکی تەواوی هەیە بۆ هەڵبژاردنی کات و سات و شێوازی خوێندن.

3) فێرخواز تەنها پشت بەخۆی دەبەستێت و هەست بە بەرپرسیارێتی سەرشانی خۆی دەکات.

لایەنە نەرێنییەکان:

1) فێرخواز دەرفەتی تێکەڵبوون و هاتوچۆی لەگەڵ فێرخوازانی تر نییە.

2) ئەم جۆرە خوێندنە کاتێکی زۆر دەخایەنێت بۆ ئەو فێرخوازانەی ڕێزی کات ناگرن.

3) فێرخواز تووشی سەختی دەبێت، بەرامبەر ئەو بابەتانەی تێگەیشتنیان دژوارە.

araz.radha@su.edu.krd

لیستی سەرچاوەکان

- McLeod, S. A. (2018, October 08). Pavlov's dogs. Simply Psychology. https://www.simplypsychology.org/pavlov.html
- قەرەچەتانی، کەریم شەریف (2015). سایکۆلۆژیای گشتی، چاپی چوارەم، (823)، کتێبخانەی گشتی هەولێر.
- کەڵهور، نەواد (2010). گەشەکردنی منداڵان، چاپی یەکەم، (70)، خانێ، دهۆک.
- عزیز، عزالدین احمد (2014). بنەماکانی دەرونزانی گشتی، چاپی پێنجەم، (2421)، بەڕیوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان

araz.radha@su.edu.krd

پێکەوە

گفتوگۆیەکی کراوە و بونیادنەر

araz.rada@visitors.soran.edu.iq